

G. G. Majorov: *Formirovanie srednevekovoj filosofiji (Latinskaja patristika)*. Moskva, Mysl 1979, 431 stran. V. V. Sokolov: *Srednevekovaja filosofija*. Moskva, Vyššaja škola 1979, 448 stran.

Sovětská filozofická produkce byla v roce 1979 obohacena hned dvěma publikacemi z periody dějin filozofie, kterou se z marxisticky orientovaných historiků filozofie zabývá poměrně málo autorů a vědeckých monografií snad existuje ještě méně. Jde o knihu G. G. Majorova *Formirovanie srednevekovoj filosofii* a knihu V. V. Sokolova *Srednevekovaja filosofija*. Jestliže první kniha podává obsáhlý výklad počátků a formování středověké filozofie a končí zrozením scholastiky, pak druhá kniha, určením učebnice pro studenty a aspiranty filozofických fakult a oddělení univerzit, je pokusem o systematický výklad dějin středověké filozofie. Autor připomíná, že učebnice je prvním ruský vydaným systematickým kursem středověké filozofie a zkoumá proces zrození a rozvoje křesťanské filozofie, patristiky, která je chápána jako „klasika“ scholastiky, v podmínkách antiky (I.–V. stol.), vznik a rozvoj scholastické filozofie v raném středověku (VI.–VIII. stol.), základní ideje středověké filozofie v zemích Blízkého Východu a rozkvět a úpadek scholastické filozofie v Evropě ve XII.–XIV. stol. Obě knihy se tak vzájemně doplňují, byť jejich určení je různé. První je hlubší studií toho, co učebnice prakticky shrnuje pod první kapitolu: nábožensko-filozofického myšlení pozdní antiky a patristiky. Proto je namístě všimnout si v naší recenzi obou současně.

Majorovova kniha začíná úvodní kapitolou věnovanou pojmu a problému středověké filozofie v obecné rovině. Autor se především zamýšlí nad otázkou periodizace dějin filozofie a vymezením úseku středověké filozofie v genezi filozofického myšlení. S cílem vidět středověké myšlení jako celek bez ohledu na teritoriální hranice, čas, jména, náboženské ideologie atd. polemizuje s pokusy určit hranice středověkého myšlení politickými událostmi (např. rozdělením říše římské r. 476) či dle myslitelů (např. sv. Augustina) a za základní znak vymezující dobu působení a rozpracování středověké filozofie považuje svéráznost filozofického myšlení a svérázný způsob, „metodu“ filozofování, kterou vidí v sepětí filozofie s náboženskou ideologií, v rozvoji filozofie na principech monoteismu a zjevení, tj. na základě náboženství, které dává středověké filozofii neopakovatelný kolorit a odlišuje ji od v podstatě racionalistické filozofie antiky i od filozofie novověké. Periodizace filozofie z „ducha filozofie“ však v žádném případě není, a autor to dokazuje v textu důrazem na sepětí filozofie se sociálně ekonomickými podmínkami doby, pokusem o vysvětlení duchovního vně materiální základny. Právě naopak. Nový způsob filozofování vzniká jako odraz prvotních feudálních vztahů v antice, má předpoklady v sociálně ekonomických podmínkách společnosti otrokářské a proměňuje se spolu s jejím rozvojem a zánikem, byť oblast sociálně ekonomická a oblast kulturně ideologická jsou relativně samostatné.

Autor se domnívá, že vymezení středověké filozofie jako „myšlení na principech náboženství“ znemožňuje pejorativně pochopit středověký vztah filozofie a teologie a ve vztahu k filozofii nihilisticky pochopit obecně platnou tezi, že ve středověku je filozofie služkou teologie. To je východiško ne k odmítnutí středověké filozofie, ale naopak k jejímu docenění jako jedné z etap ve vývoji filozofického myšlení, etapy nutné a konec konců pozitivní, neboť připravovala půdu pro novověké myšlení, a dokázala předat eticko-filozofickou tradici starověku, její základní filozofické problémy i její kategoriální aparát, novým podmínkám renesance a tím novověké filozofii vůbec. Bez pochopení této etapy by nebylo možno pochopit kořeny a problémy rozvoje novověkého myšlení.

Naznačené hodnocení středověkého filozofického myšlení vede nutně k opětovnému zamýšlení se nad otázkou vztahu filozofie k teologii a regulující funkce teologie vůči filozofii a tím i nad problémem, nakolik je ještě středověká filozofie filozofie a nakolik již teologií. Autor upozorňuje, že nelze středověkou filozofii hodnotit z hlediska požadavků kladených na filozofii v antice či novověku a jejich kritérií pro určení filozofických problémů, ale pouze konkrétně historicky z hlediska norem vlastní epochy. Z tohoto hlediska je pak středověká filozofie „jinobytím teologie“ a v tomto smyslu je podržena teologií. Ovšem platí i opačný vztah: středověká teologie je i „jinobytím filozofie“, neboť teologické problémy jsou často vlastně filozofické problémy, řešené v duchu středověké tradice postavené na principech monoteismu a zjevení. Do teologie, která je „odcizenou filozofií“, nesamostatnou formou existence filozofie,

byly přeneseny takové fundamentální filozofické problémy, jako otázky podstaty a existence, svobody a nutnosti, příčinnosti, problém existence člověka atd. To znamená, že ve středověku bylo filozofickým jazykem hovořeno o reálných filozofických problémech, konkrétní filozofické problémy byly řešeny teologickými prostředky. A tak je středověká teologie, je-li řešením obecně filozofických otázek, „jinobytím filozofie“ a jako taková i součástí dějin filozofie.

Řešení středověkého vztahu filozofie a teologie je pro autora základem pro určení specifických rysů „ducha“ středověkého filozofování, rysů, které jsou obecně přijímány a které jako základ středověké filozofické metody byly často právě argumentem pro popření svéráznosti a samostatnosti středověkého filozofického myšlení a vedly k odmítnutí středověké filozofie jako služby teologie. Autor spatřuje tyto znaky v retrospektivním zaměření filozofie, v hledání pravdy ve svatých textech a autoritě vůbec, ve vázanosti filozofů k textu, slovu, myšleně vyslovené v minulosti, která je předpokladem vlastního výkladu jako jednoty rekonstrukce a konstrukce, v didaktismu středověké filozofie, v tendenci k univerzálnosti a encyklopedičnosti projevující se v univerzálních sumách a konečně v osobní zainteresovanosti myslitele, která se spolu s psychickým prožitkem autora a jeho přesvědčením projevuje v „hloubce“ textu.

Majorovova konkrétní zkoumání prvního stadia scholastického myšlení jsou rozdělena do tří kapitol. V první kapitole hovoří o předpokladech vzniku patristiky, všímá si pramenů středověké, tj. řecké apologetiky (Justinus a Tatianus, Athenagoras a Theophilus, Irenaeus a Hippolytos), počátku křesťanské filozofické spekulace, který je reprezentován Clemensem Alexandrijským a Origenem, latinské apologetiky (Minutius Felix a Tertullianus) a konečně počátků klasické patristiky (křesťanské spekulace a novoplatonismu, kappadokijských, Hilaria a Marca Victoria, Hieronyma a sv. Ambrože).

Druhá kapitola knihy je věnována sv. Augustinovi. Na 160 stranách je ve třech hlavách rozebráno filozofické myšlení autora „formulujícího obraz“ latinské patristiky. Majorova zajímá Augustinův vztah k řecké filozofii, určuje charakteristické rysy jeho gnoseologie a konečně podává systematický výklad základních problémů, které stojí v centru Augustinovy pozornosti: problému bytí, času, kosmu, člověka, jeho blaha a historie.

Poslední kapitola knihy pojednává o zrození scholastiky, která je chápána jako deformace obrazu patristiky. Její počátky zastupuje Boethius, Flavius a Cassiodorus.

Závěrem autor stručně shrnuje základní rysy patristiky, které jsou právem považovány za základní rysy celé středověké filozofie. Poukazuje na teocentrismus středověké filozofie, který ústí v ontologii v supranaturalismus a teistický spiritualismus a ve fyzice v realismus, na kreacionismus a providencialismus, který vyjadřuje myšlenku řízení světa boží vůlí a vrchol v pojetí harmonie světa, na personalismus, naplněný svérázným pojetím osoby individuálního člověka jako božského obrazu průzračného jen bohu samému a konečně na revelacionalismus, který jako nejvyšší cestu k pravdě, cestu k odhalení vůle boží a tajemství boha vidí v pochopení svatých knih, jež v sobě zahrnují zjevení.

Sokolovova kniha jde co do šíře záběru dále. Věrna v úvodu naznačené periodizaci scholastického myšlení podává v jednotlivých kapitolách sociálně politickou charakteristiku sledovaného období a zaměřuje se v I.—V. stol. ve zkrácené, učebnicové podobě na to, co podstatně šířeji osvětluje Majorov, tj. na náboženské myšlení od Filóna a alexandrijské školy až po Boethia. V periodě VI.—XIII. stol. interpretuje autor zejména učení J. Scotta Eriugeny, scholastiku Anselma z Canterbury a boj realismu a nominalismu ve středověké filozofii. V části o myšlení na Blízkém Východě si všímá otázek islámské teologie, směrů v islámu a především se soustřeďuje na vrchol arabského peripatetismu, který je spatřován v díle Ibn Sína a Ibn Rušda. Závěrečná kapitola se vrací opět do Evropy v době rozkvětu a úpadku středověké filosofie v XIII. a XIV. stol. Orientuje se k problematice vlivu aristotelismu a arabské filozofie v latinsky mluvící Evropě (Albert Veliký, Sieger Brabantský), všímá si mysticismu Bonaventury, oxfordské školy a jejího přírodovědného zaměření (R. Bacon). Od Alberta Velikého pak vede cesta ke sv. Tomáši Akvinskému, centrální postavě scholastického filozofování v Západní Evropě. Pozornost je věnována Tomášovu řešení vztahu filozofie a teologie, přirozené teologii, metafyzice, gnoseologii, antropologii, etickosociálnímu učení i osudům jeho filozofie. Závěr Sokolovy učebnice pak zpracovává periodu ústupu scholastiky v učení J. Duns Scota a v nominalismu W. Occama.

Systematické zpracování obzorů středověké filozofie doplňuje nástin osudů středověké filozofie v současnosti.

Obě recenzované knihy jsou poměrně dobře vybaveny. Majorovova kniha 27 stránkovými poznámkami, soupisem hlavní literatury a jmenným rejstříkem, Sokolovova kniha pak bibliografickým soupisem 80 titulů z různých evropských jazyků, který poskytuje přehled o základní literatuře pramenné i monografické.

Edice obou publikací z dějin středověké filozofie je bezesporu přínosem jak pro hlubší poznání dějin filozofie, tak pro studium dějin náboženského myšlení a jeho proudů, z nichž konec konců vyrůstá náboženská filozofie současnosti i kritika teologie a náboženství v období novověku. Konkrétně historický marxistický přístup k dějinám středověké filozofie, spojený se snahou logicky zachytit sled filozofických myšlenek i vzájemné ovlivňování postav a proudů, tak naplňuje jistotou mezeru v sovětské marxistické filozofické produkci, které rozsáhlejší systematické práce z této perrody dějin filozofického myšlení dosud chyběly. Zároveň svědčí o snaze sovětské filozofie směřovat k hluboké analýze historicko-filozofických koncepcí jako předpokladu pochopení obsahu, formy i funkce filozofického myšlení současnosti.

Eduard Radvan

Manfred Wetzler: Sprache, Gedächtnis, Verstehen. Grundlagen der Kommunikation, Walter de Gruyter, Berlin – New York 1980, 332 str.

Spis je zaměřen na interdisciplinární oblast, kterou někteří autoři nazývají „kognitivní věda“ a jiní „strojová sémantika (Computersemantik)“. Podle autorovy předmluvy je skutečnost, že chybí její obecně přijaté označení, dokladem toho, že se zde dosud nekonstitovala samostatná vědní disciplína. Autor se věnuje rozboru její problematiky se svými spolupracovníky v Ústavě pro sémantičku a kognitivní studia v Západním Berlíně, a to s přispěním italského fondu s názvem „Fondazione Dalle Molle per gli studi linguistici e di comunicazione internazionale“.

V recenzované knize, jejíž obsah při vši interdisciplinárnosti – mezi psychologii, lingvistikou a informatikou, zvláště modelováním umělé inteligence – je jednoznačně speciálně vědního charakteru, ani dvacetina z celkového počtu stránek není věnována problémům filozofickým, a přesto jde o dílo, jak se pokusíme ukázat dále, filozoficky relevantní. Deset kapitol knihy se podle předmluvy dělí do dvou skupin. Do první patří kapitoly první až šestá, v nichž nás autor seznamuje s pracemi jiných vědců, kteří se věnují formálnímu zobrazení (Repräsentation) pojmového vědění, porozumění a produkce jazykových projevů. (Předmluva zdůvodňuje, proč je tolik kapitol věnováno takovému seznámení: dosud neexistuje učebnice, v níž by se problematika vykládala shrnujícím způsobem. Autorem používaný pojem „Repräsentation“ je projevem snah buržoazní ideologie vyhnout se kategorii odrazu i německému ekvivalentu výrazu „zobrazení“, kterým tento pojem předkládáme.) V druhé skupině kapitol, sedmé až desáté, autor rozvíjí svou teorii a model zmíněného zobrazení.

V úvodní kapitole se rozlišuje fyziologický a psychologický popis mluvení, porozumění a pamatování. V dnešní kognitivní psychologii, uvádí autor, jde o zkoumání chování nezávisle na nervových a jiných materiálních procesech, přičemž předmětem jejího studia jsou kognitivní struktury a procesy, které jsou nutné pro mluvení, porozumění a pamatování, a pak též pro plánování komplikovaných jednání. Kapitola pokračuje zjištěním, že znalost jazyka a znalost světa (vědění o světě; Weltwissen) jsou dva druhy kognitivních struktur; je zde též podán přehled vlivů modelů umělé inteligence na kognitivní psychologii. Autor rozlišuje ve studované vědní oblasti dvě strategie: první vidí v pokusech pomocí počítačů simulovat zmíněné struktury a procesy, druhou pak v jejich zkoumání experimentálně psychologickými metodami. Sám volí zjevně tu druhou, i když v jeho teorii a modelech se bohatě využívá i výsledků té první. Úvodní kapitola končí poznámkami a relevancí kognitivních modelů pro vědu i mimovědecké účely.

Druhá kapitola pojednává o asociačních strukturách. Autor v ní nejdříve charakterizuje experimenty, jimiž se studují procesy, při nichž se zkoumané osoby učí